

UNIVERSITY
OF WARSAW

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

Faculty of Modern Languages

dr hab. Joanna Ziarkowska

ul. Hoża 69

00-681 Warszawa

Recenzja pracy doktorskiej magistra Michała Kapisa zatytułowanej *Cechy oralizacji w indygenicznej prozie kanadyjskiej, południowoafrykańskiej i nowozelandzkiej*

Przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska pana magistra Michała Kapisa nosi tytuł *Cechy oralizacji w indygenicznej prozie kanadyjskiej, południowoafrykańskiej i nowozelandzkiej*. Autor podejmuje w niej temat odtwarzania cech tradycji ustnej we współczesnej literaturze tworzonej przez rdzennych pisarzy Kanady, Nowej Zelandii i Republiki Południowej Afryki. Analizując 21 tekstów, które świadomie odnoszą się do tradycji opowiadania historii (ang. *storytelling*), Autor ujawnia istnienie uniwersalnych cech umożliwiających wyodrębnienie i opisanie takich tekstów; w dysertacji są one nazywane „literaturą oralizowaną”. Wyodrębnienie owych cech jest bardzo ambitnym przedsięwzięciem, gdyż analizowane teksty pochodzą z odrębnych kręgów kulturowych.

Struktura dysertacji jest przejrzysta i logiczna. Praca składa się z sześciu rozdziałów. Rozdziały pierwszy i drugi przybliżają teorię oralności oraz jej cechy; rozdział trzeci zaznajamia czytelnika z historią rdzennej ludności Kanady, Nowej Zelandii i Republiki Południowej Afryki, a także z transformacją kultur ustnych w kultury piśmienne; rozdziały czwarty i piąty opisują formalne i filozoficzne cechy oralności oraz literatury oralizowanej; wreszcie rozdział szósty demonstruje, jak zgromadzone dane mogą wzbogacić interpretacje powieści rdzennych pisarzy: *Potiki* (1986) Patricii Grace, *The Back of The Turtle* (2014) Thomasa Kinga oraz *The Yearning* (2016) Mohale Mashigo.

Pierwszy rozdział zawiera streszczenie prac teoretycznych, które Autor postrzega jako istotne dla dalszej analizy. W kontekście dyskusji o oralności klasycznym tekstem jest *Oralność i piśmienność: słowo poddane technologii* (1982) Waltera J. Onga. Autor dysertacji przybliży najważniejsze różnice pomiędzy oralnością i piśmiennością; wymienia także dziewięć opisanych przez Onga aspektów oralności. Choć książka Onga została pozytywnie przyjęta,

UNIVERSITY
OF WARSAW

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

Faculty of Modern Languages

jego teoria spotkała się również z krytycznymi głosami, podkreślającymi zbyt duży nacisk kładziony na różnice pomiędzy dwoma sposobami komunikacji. Kolejni wspomniani w rozdziale teoretycy – Marshall McLuhan, Jack Goody i Eric Alfred Havelock – rozwinęli teorię Onga i zwrócili uwagę na rolę przejścia od tradycji oralnej do piśmiennictwa w kształtowaniu się świadomości współczesnego człowieka i formowaniu się technologii komunikacji. Wskazywali oni także na problemy wynikające z binarnego myślenia charakteryzującego jego teorię, co obszernie opisuje Autor dysertacji.

Druga część pierwszego rozdziału, zdecydowanie bardziej innowacyjna i wyznaczająca kierunek metodologiczny pracy, podsumowuje wypowiedzi indygenicznych myślicieli na temat oralności i piśmiennictwa. Autor przytacza wybrane teorie w celu zobrazowania tego, jak rdzenne kultury postrzegały oralność, a potem przejście do piśmiennictwa oraz próby zachowania kultury mówionej. Wśród przywoływanych myślicieli znajdują się Kimberly Blaeser, Maria Campbell, Jo-ann Archibald i Gerald Vizenor.

Lista teoretyków wypowiadających się na temat tradycji ustnej jest bardzo długa i wypisywanie nazwisk, których Autor nie umieścił w pracy, a Recenzent uważa za niezbędne, nie byłoby konstruktywne. Warto jednak wspomnieć o publikacji, która mogłaby się okazać cenna w kontekście omawianej dysertacji – wydanej w 2020 roku w serii „Key Concepts in Indigenous Studies” przez wydawnictwo Routledge *Orality and Language* pod redakcją G.N. Devy’ego i Geoffreya V. Davisa. Davis jest autorem rozdziału *How to Write an Oral Culture: Indigenous Tradition in Contemporary Canadian Native Writing*, w którym zadaje pytania podobne do tych stawianych przez Autora recenzowanej dysertacji.

Ostatnia uwaga do rozdziału pierwszego dotyczy wzmianki o opublikowanych dotychczas monografiach i artykułach dotyczących łączenia rdzennej literatury z tradycją ustną (s. 24). Zainteresowanie krytyczne literaturą indiańską, istotne w kontekście Stanów Zjednoczonych i wywołane między innymi nagrodzeniem N. Scotta Momadaya nagrodą Pulitzera za *Dom utkany ze świtu*, prawie w całości skupiało się na tym właśnie aspekcie. W późniejszych dekadach wielu krytyków, na przykład David Treuer (*Native American Fiction*, 2006), kontestowało wskazywanie oralności literatury indiańskiej jako jej cechy charakterystycznej.

UNIVERSITY
OF WARSAW

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

Faculty of Modern Languages

Uważam, że była to debata zbyt ważna i obszerna, by wspomnieć o niej tylko w jednym zdaniu pozbawionym przypisu z listą tekstów przybliżających temat.

W rozdziale drugim Autor identyfikuje cechy oralności i uniwersalne strategie używane w literaturach oralizowanych, opierając się na zapisach tradycji ustnej. Autor dzieli owe cechy na dwie grupy: 1. stylistyczne i typograficzne, takie jak typograficzne puste miejsca w tekście, powtórzenia, paralelizmy, motywy muzyczne i pieśni, użycie rdzennych języków, zaangażowanie czytelnika; 2. ontologiczne i epistemologiczne, takie jak koncepcja czasu, archetypy bohaterów, motywy kulturowe, związki literatury oralizowanej z postmodernizmem czy typowe dla tej literatury gatunki literackie.

Rozdział ten jest bardzo spójny, przemyślany i zawiera wiele oryginalnych wniosków. Na szczególną uwagę zasługuje podrozdział o oralizowanych gatunkach literackich – opowieściach, „genealogiach”, oratoriach, żartach, a także sztukach teatralnych. Autor doskonale uwidacznia związki pomiędzy gatunkami a tradycją ustną, jednocześnie zaznaczając obecność owego łączenia gatunków literackich z tradycją ustną wśród rdzennych ludów Kanady, Nowej Zelandii i Republiki Południowej Afryki. Moja jedyna krytyczna uwaga dotycząca drugiego rozdziału przybiera raczej formę polemiki i zaproszenia do dyskusji. W podrozdziale 2.3 (s. 48–54) Autor próbuje odpowiedzieć na pytanie, do jakiego stopnia literatura oralizowana może zostać potraktowana jako część literatury postmodernistycznej. Oczywiście Gerald Vizenor w sposób świadomy łączy kulturę Anishinaabe z poststrukturalizmem, jednak zastanawiam się, czy postmodernizm rozumiany jako pewien dyskurs filozoficzny faktycznie znajduje odbicie w tekstach rdzennych pisarzy, które są zawsze mocno zakorzenione w lokalnych kulturach i skoncentrowane na lokalnych historiach.

Rozdział trzeci opisuje tło historyczne i przybliży historię rdzennych ludów Kanady, Nowej Zelandii i Republiki Południowej Afryki. Jak wyjaśnia Autor, to wprowadzenie jest niezbędne dla późniejszego zrozumienia rozdziałów przedstawiających interpretacje tekstów literackich. Czytelnik znajdzie tu też krótki opis wybranych dzieł, które będą przedmiotem analizy w rozdziałach czwartym i piątym. W części omawiającej terminologię zdziwił mnie brak monografii Ronalda Niezena zatytułowanej *The Origins of Indigenism: Human Rights and the Politics of Identity* (2003), w której zaproponowano ważne i często cytowane ujęcie

UNIVERSITY
OF WARSAW

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

Faculty of Modern Languages

indygeniczności. Niezen wychodzi poza kontekst Stanów Zjednoczonych, co mogło się okazać pomocne podczas pracy nad omawianą dysertacją.

Rozdziały czwarty i piąty charakteryzują się podobną strukturą, dzięki czemu ich przekaz jest przejrzysty i spójny. W rozdziale drugim Autor wyodrębnił stylistyczne/typograficzne oraz epistemologiczne/ontologiczne cechy literatury oralizowanej. Rozdziały czwarty i piąty zajmują się szczegółowo tymi dwoma grupami i zawierają przykłady zaczerpnięte z powieści wybranych przez Autora i wymienionych w trzecim rozdziale. Metody badawcze zastosowane w rozdziałach czwartym i piątym polegają na doborze i analizie fragmentów tekstów, które najlepiej ilustrują daną cechę literatury oralizowanej. Należy zauważyć, że Autor wykazał się znajomością tekstów, uważnym czytaniem i doskonałym wyborem przykładów. W części poświęconej powracającym frazom i obrazom (4.1.2, s. 96–100) powieść Lee Maracle *Ravensong* (1993) została zanalizowana pod kątem powracającego powiedzenia „Too much Raven”. Autor nie tylko wypisuje cytaty, w których występuje ta fraza, lecz także umieszcza ją w kontekście całej powieści, przybliża postać Trickstera i cytuje opinie innych krytyków. Dzięki temu czytelnik poznaje usystematyzowane cechy literatury oralizowanej, a ponadto kontekst kulturowy, w którym jest ona osadzona.

W piątym rozdziale jeszcze mocniej uwidacznia się zabieg polegający na przyjęciu przez Autora roli „kulturowego tłumacza”. Opisując epistemologiczne i ontologiczne strategie przyjęte w literaturze oralizowanej, Autor wielokrotnie przypomina, jak ważna jest znajomość tła kulturowego, która wymaga od zachodniego czytelnika aktywnego zaangażowania w proces czytania/interpretowania tekstu. Uwagi dotyczące rozdziałów czwartego i piątego mają charakter pytań, nie zaś zarzutów. Odniosłam wrażenie, że wiele wątków czy idei zostało tylko zasygnalizowanych. Za szczególnie ciekawy uznaję podrozdział o użyciu rdzennych języków. Brakuje mi wzmianki o zjawisku *code-switching* jako postkolonialnej strategii, o której pisali już w 1989 roku Bill Ashcroft, Gareth Griffiths i Helen Tiffin w pracy *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. Autor omawianej dysertacji wiele miejsca poświęca tematowi „polityki” użycia rdzennych języków i czyni liczne cenne spostrzeżenia. Co jednak z pisarzami, którzy nie znają swoich rdzennych języków? Czy oni także mają prawo umieszczać słowa/frazy w rdzennych językach? Jak postrzega ich środowisko rdzennych

UNIVERSITY
OF WARSAW

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

Faculty of Modern Languages

pisarzy? Co z kwestią „autentyczności”, tak bardzo znienawidzonej w amerykańskim kontekście?

W ostatnim rozdziale zbadane wcześniej techniki oralizacji zostały wykorzystane do wykonania całościowej analizy literackiej trzech indygeniczných tekstów: *Potiki* Patricii Grace, *The Back of the Turtle* Thomasa Kinga i *The Yearning* Mohale Mashigo. W istocie rozdział ten stanowi ukoronowanie badań przeprowadzonych w poprzednich częściach pracy. Demonstruje również, jak użytecznym narzędziem w dziedzinie studiów literackich jest opisana wcześniej metodologia. Przedstawione interpretacje powieści są poprawne, wyczerpujące i oryginalne. Zawierają zarówno wypowiedzi krytyków, jak i opinie samego Autora, który jawi się w tej części jako dojrzały literaturoznawca. Największą wartością owych interpretacji jest ukazanie interakcji pomiędzy oralnością a piśmiennością, między tradycją ustną a tradycją powieściopisarstwa, którą rdzenni pisarze świadomie adaptują do swoich celów. Co więcej, Autor konsekwentnie pokazuje podobne ujęcia oralizacji w analizowanych powieściach, a tym samym potwierdza tezę o uniwersalności owych strategii postawioną w dysertacji.

Opisywana uniwersalność strategii oralizacji ma niestety także inny aspekt. Z jednej strony należy docenić tematyczną rozpiętością pracy: trzy odmienne historie, języki i kultury oraz próba odnalezienia ich wspólnego mianownika. Z drugiej strony niektóre z zaproponowanych cech czy strategii – na przykład fragmentacja, użycie niestandardowej typografii, powtórzenia – mają charakter bardzo ogólny i mogą być zastosowane w wielu innych kontekstach, nie tylko w literaturach oralizowanych. Mogą być również wymienione jako cechy prozy modernistycznej, postmodernistycznej lub poezji eksperymentalnej.

Warto zaznaczyć, że choćby powtórzenie może mieć o wiele więcej znaczeń niż te związane z oralizacją. Na s. 32 omawianej dysertacji Autor pisze o powieści Tommy’ego Orange’a *There There* jako o przykładzie powtórzenia. Fraza „there there” jest tytułem, ale pojawia się też wiele razy w tekście, co sprawia, że czytelnik zaczyna ją rozpoznawać i zastanawiać się nad jej znaczeniem. Na pewno strategia powtórzenia ma dla Orange’a znaczenie dźwiękowe, jednak Autor dysertacji nie wspomina, że jest to również nawiązanie do *Everybody’s Autobiography* (1937) Gertrude Stein i jej odniesienia do rodzinnego Oakland, w którym toczy się także akcja powieści Orange’a. Oakland w XXI wieku to inne miejsce niż to, które zobaczyła Stein, gdy w

UNIVERSITY
OF WARSAW

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

Faculty of Modern Languages

1933 roku odwiedziła rodzinne strony. Zważywszy na fakt, że pierwszy rozdział *There There* jest niejako streszczeniem historii Indian w USA, można założyć, że Tommy Orange chciał przekazać znacznie więcej niż rytm powtórzenia.

Mój ostatni komentarz dotyczy braku źródeł w niektórych fragmentach dysertacji. Część prezentowanych twierdzeń nie należy do wiedzy ogólnej i wymaga przypisu, na przykład pierwszy akapit na dole s. 44, pierwszy akapit na dole s. 45, pierwszy akapit na dole s. 51, drugi akapit na dole s. 76.

Mimo tych drobnych niedostatków praca doktoranta jest tekstem wartościowym, który udowadnia jego sprawność w posługiwaniu się narzędziami literaturoznawczymi, duże odczytanie teoretyczne i umiejętność zapanowania nad ogromem materiałów związanych z tematyką pracy. Stwierdzam, że dysertacja magistra Michała Kapisa spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie pana magistra Michała Kapisa do dalszych etapów przewodu doktorskiego.